

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

SEPARATE ISSUES OF SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF DIFFERENT CATEGORIES OF THE POPULATION IN EDUCATIONAL AND SOCIAL INSTITUTIONS

Батарейна І. О.

Старший викладач,
кафедра дошкільної освіти і соціальної роботи,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0003-0456-9838

Мільчевська Г. С.

Кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0002-1222-228X8

Iryna Batareina

Senior Lecturer,
Department of Preschool Education and Social Work,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine

Hanna Milchevska

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Preschool Education and Social Work,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine

У статті обґрунтовано провідну роль побудови соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в Україні. Велика кількість населення опинилась в складних життєвих обставинах, які призвели до збільшення центрів допомоги населенню. Основна мета дослідження: розкрити та теоретично обґрунтувати питання соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування. Аналіз теоретичних напрацювань дозволив розкрити теоретико-методологічні засади дослідження проблематики, стану та тенденцій розвитку соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення. Система надання соціальних послуг виступає важливим інструментом забезпечення в Україні соціальної безпеки держави в умовах реформування інститутів державного управління, децентралізації, воєнного стану. Соціально-педагогічна підтримка в різних соціальних інститутах, етнічних та територіальних громадах набуває все більшого значення у соціальному вихованні як невід'ємній складовій соціальної педагогіки. Авторами використані методи дослідження: теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, нормативних документів та якісний аналіз досвіду соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування. Обґрунтовано роль соціального працівника в закладах освіти та установах соціального спрямування. Наведено категорії населення, яким надається соціально-педагогічна підтримка. Здійснено аналіз сучасного стану розробленості проблеми роботи працівника соціальної сфери в закладах освіти та соціального спрямування в наукових джерелах. Охарактеризовано нормативно-правове поле врегулювання роботи працівників в умовах соціально-педагогічної підтримки. Описано вимоги до соціального працівника, які потрібні для виконання професійних функцій в закладах освіти та соціального спрямування. Зроблено висновок про те, що соціально-педагогічна підтримка різних категорій населення спрямована на підвищення соціального благополуччя населення України. Дане дослідження дозволило зробити висновок, що досвід соціальної допомоги потрібно розглядати та вивчати, щоб виділяти кращі пропозиції, ідеї та напрацювання. Результати дослідження можна використовувати

ти в якості рекомендацій для розробки концепцій, проектів та стратегій розвитку та реформування системи соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення. Матеріал може слугувати основою для підготовки навчальних та методичних посібників, бути складовою частиною відповідних навчальних курсів. Соціально-педагогічна підтримка — важлива складова роботи багатьох закладів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в вивченні покращення підтримки різних категорій населення. Стаття має теоретичний характер.

Ключові слова: вразливі групи населення; соціальна підтримка; складні життєві обставини; заклади соціального спрямування; соціальне обслуговування.

The article substantiates the leading role of building socio-pedagogical support for different categories of the population in Ukraine. The main goal of the study: to reveal and theoretically substantiate the issue of socio-pedagogical support of different categories of the population in educational and social institutions. The analysis of theoretical developments made it possible to reveal the theoretical and methodological foundations of the study of problems, the state and trends of the development of socio-pedagogical support of different categories of the population. Social and pedagogical support in various social institutions, ethnic and territorial communities is gaining more and more importance in social education as an integral component of social pedagogy. The authors used research methods: theoretical analysis of scientific and pedagogical literature, normative documents and qualitative analysis of the experience of socio-pedagogical support of various categories of the population in educational and social institutions. An analysis of the current state of development of the problem of the work of a social worker in institutions of education and social orientation was carried out in scientific sources. The regulatory and legal field of regulating the work of employees in the conditions of social and pedagogical support is characterized. The requirements for a social worker, which are required to perform professional functions in educational and social institutions, are described. This study allowed us to conclude that the experience of social assistance needs to be considered and studied in order to highlight the best proposals, ideas and developments. The material can serve as a basis for the preparation of educational and methodical manuals, be a component of the relevant training courses. We see prospects for further research in the study of improving support for different categories of the population. The article has a theoretical type.

Key words: vulnerable population groups; social support; difficult life circumstances; institutions of social direction; social service.

ВСТУП

На сьогоднішній день в Україні триває період трансформації суспільного життя та супроводжується радикальними перетвореннями у галузі освіти та соціально-педагогічній діяльності. Процеси демократизації беруть курс на розбудову громадянського суспільства та зумовлюють зміни пріоритетів соціальної політики, соціального виховання та діяльності соціальних інститутів. Щоб досягти поставлених цілей, побудувати громадянське суспільство, створити дієві та ефективні у своїй діяльності соціальні служби, необхідний підхід до вироблення соціальної політики, який передбачає більш активну участь у цьому працівників соціальної сфери та самих користувачів соціальних послуг. Для успішного соціального розвитку суспільства уже в умовах сьогоднішнього необхідно зосередити увагу на вирішенні проблем забезпечення соціальних гарантій, соціального захисту, створення умов для соціальної адаптації у безпосередньому життєвому полі дітей та учнівської молоді: сім'ї, соціальному оточенні, громаді.

Соціально-педагогічна підтримка - це комплекс заходів, спрямованих на допомогу людям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Ця підтримка може надаватися в різних формах, але її мета завжди одна: допомогти людям покращити своє життя та стати повноцінними членами суспільства. Соціально-педагогічна підтримка може вестися з використанням комплексу взаємопов'язаних форм та методів, а саме: тренінг, міні-лекція, диспут, групова бесіда, дискусія, рольова гра

тощо. Робота може здійснюватися на тематичних виховних годинах та тренінгових заняттях.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Дослідженнями ефективності надання соціальної допомоги займалися різні науковці, так Е. Лібанова [9], О. Палій [9], В. Скуратівський [19] та інші в своїх працях визначають роль держави у забезпеченні комфорту для громадян, зосереджуючись на теорії та історії соціальної допомоги. Посібник Е. Лібанової та О. Палій охоплює широкий спектр питань соціальної політики: від концепції людського розвитку, рівня життя населення та демографічних проблем до регулювання ринку праці, соціального страхування та соціальної допомоги [9]. У працях В. Скуратівського, О. Палій розглядається сутність соціальної політики, характеризуються системи соціального захисту та соціального страхування [19]. Протягом років незалежності було опубліковано численні монографії та статті, що досліджують надання соціальної допомоги на території України. Більшість авторів цих праць досліджують історію соціально-економічного або політичного контексту здійснення соціальної допомоги.

В Україні законодавча база складається з переліку нормативних актів, які регламентують захист населення. Закон України, а саме Конституція України, яка прийнята 28 червня 1996 р., гарантує основні права і свободи громадян [2]. Для правової основи соціальної роботи є дуже важливим Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІП «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [12].

Порядок державної соціальної допомоги різним категоріям громадян визначають окремі закони: «Про охорону дитинства» [13], «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи» [12], «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю» [14], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [15], «Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці й інших громадян літнього віку» [16].

Сучасна дослідниця А. Халецька вважає, що «соціальний захист населення охоплює практично все населення країни, але по відношенню до різних категорій населення можуть бути використані різні форми і механізми соціального захисту. Із цих позицій соціальний захист служить інструментом вирішення протиріч між ефективністю суспільного виробництва і соціальною справедливістю» [11]. Отже, соціально-педагогічна підтримка в Україні є цілою системою, яка створена для забезпечення надання соціальної допомоги тим категоріям населення, які цього потребують.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Основною метою статті є теоретично обґрунтувати та розкрити питання соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування. Відповідно до мети, виділили такі завдання: здійснити аналіз сучасного стану розробленості проблеми роботи працівника соціальної сфери в закладах освіти та соціального спрямування в наукових джерелах. Охарактеризувати нормативно-правове поле врегулювання роботи працівників в умовах соціально-педагогічної підтримки. Описати здатність працівника соціальної сфери до виконання професійних функцій в закладах освіти та соціального спрямування.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використали теоретичні методи: аналіз літературних джерел, нормативних документів, порівняння, узагальнення та класифікація.

РЕЗУЛЬТАТИ

У закладах освіти та соціального спрямування соціально-педагогічна підтримка може надаватися таким категоріям населення: діти та молодь; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Ці діти потребують особливої уваги та підтримки, адже вони втратили своїх близьких і їм може бути складно адаптуватися до життя в новому середовищі. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм притулок, харчування, одяг, медичну допомогу, а також психологічну та соціальну підтримку. Діти з інвалідністю: ці діти потребують спеціальних умов для розвитку та навчання. Заклади соціального

спрямування можуть надавати їм реабілітаційні послуги, психолого-педагогічну допомогу, а також сприяти їхній інтеграції в суспільство. Діти з неблагополучних сімей: ці діти можуть бути свідками або жертвами насильства, жорстокого поводження, зловживання психоактивними речовинами. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм захист, психологічну та соціальну допомогу, а також сприяти покращенню їхніх сімейних стосунків. Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах: ці діти можуть бути біженцями, внутрішньо переміщеними особами, жертвами стихійних лих або інших надзвичайних ситуацій. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм притулок, харчування, одяг, медичну допомогу, а також психологічну та соціальну підтримку. Молодь, яка потребує соціальної адаптації та підтримки: ця молодь може мати проблеми з навчанням, працевлаштуванням, спілкуванням з однолітками. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм консультування, тренінги, допомогу в пошуку роботи, а також сприяти їхній соціальній адаптації. Сім'ї: багатодітні сім'ї - ці сім'ї можуть мати потребу в матеріальній допомозі, психологічній та соціальній підтримці. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм соціальні послуги, допомогу в працевлаштуванні, а також сприяти покращенню їхніх життєвих умов. Неповні сім'ї: ці сім'ї можуть мати потребу в психологічній та соціальній підтримці. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм консультування, допомогу в вихованні дітей, а також сприяти покращенню їхніх сімейних стосунків. Сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах: ці сім'ї можуть бути жертвами насильства, жорстокого поводження, зловживання психоактивними речовинами. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм захист, психологічну та соціальну допомогу, а також сприяти покращенню їхніх сімейних стосунків. Сім'ї, де є діти з інвалідністю: ці сім'ї потребують спеціальної підтримки, адже їм потрібно не лише піклуватися про своїх дітей, але й забезпечувати їм необхідні умови для розвитку та навчання. Заклади соціального спрямування можуть надавати їм реабілітаційні заходи [4; 6].

Соціально-педагогічна теорія завжди була тісно пов'язана з такими поняттями як «життєвий світ дитини», «соціальне середовище», «життєвий простір особистості». Відтак, у фокусі соціальної педагогіки як науки та сфери практичної діяльності є педагогічні можливості середовища життєдіяльності дитини та його вплив на її соціальне становлення [8].

На сьогодні ставляться різні вимоги до соціального працівника, адже він взаємодіє з великою кількістю джерел інформації, причому не

якоїсь конкретної однієї галузі, а багатьох: отримує юридичну інформацію, економічну, медичну, соціальну, педагогічну [1]. Тому, соціальний працівник мусить володіти фаховими знаннями з психології, соціології, психіатрії, знати законодавство, правові аспекти соціального захисту, теорії та методи соціальної роботи, наявні ресурси та методи їх використання; уміти спілкуватися, оцінювати потреби людини, надавати інформацію [3]. По-друге, дуже важливим є морально-психологічне задоволення від праці. Це дає унікальну можливість вчитися на уроках міжнародного досвіду. Тому необхідність у соціальній роботі існуватиме доки існує суспільство, навіть за найвищого його розквіту, не кажучи вже за суспільство у кризовій ситуації. Офіційне введення цієї професії в Україні відбулося весною 1991 р. Зараз потрібне виховання вільної, творчої та відповідальної особи, здатної витримати конкуренцію, утвердитися і свідомо, активно діяти в динамічному, суперечливому суспільстві [5]. На думку, сучасних дослідників І. Мигович та Т. Семигіної складовими образу ідеального соціального працівника є: кваліфікаційні вимоги до спеціалістів різних рівнів (знання, навички, вміння, функції); психолого-педагогічна готовність до оволодіння професією (обізнаність із специфікою професії, її сутність, рівень мотивації); особистісні якості, що зумовлюють професійне призначення спеціаліста (позитивна життєва спрямованість, дотримання етичних норм, цінностей, установок, риси характеру, що відповідають місії та завданням соціальної роботи [17, с. 87]. Дослідниця соціального працівника, як цілісного суб'єкта О. Карпенко, дотримуючись позицій різних шкіл соціальної роботи, визначила такі групи професійно-педагогічних знань, якими має володіти фахівець: методологічні знання; теоретичні знання; методичні знання; технологічні знання [18].

Надумку Л. Дітковської компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ-компетентності) є необхідною умовою ефективності професійної діяльності сучасного спеціаліста. Дослідниця вважає, що «ІКТ-компетентність соціального працівника – це здатність особистості використовувати ІКТ для задоволення власних потреб і вирішення суспільно значущих, зокрема професійних завдань. Виділено взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти зазначеної компетентності: базовий (комплекс знань, умінь і навичок застосування програм загального призначення, необхідний для вирішення власних і суспільно значущих завдань) і професійний (засвоєння програм спеціального призначення й активне їх використання для вирішення професійних завдань)» [3, с. 49–50]. О. Ковальчук вважає, що професійна діяльність соціального працівни-

ка у роботі з клієнтом підпорядковується індивідуальним закономірностям. Основу особистості соціального працівника складають її гуманістичні цінності, а саме: усвідомлення значущості людини; свідоме і емоційне прийняття вибраної професії; розуміння творчої природи професійної діяльності; оволодіння професійно-етичною культурою, що включає єдність моральної суті і поведінкових проявів [7, с. 132].

Тому висококваліфікований спеціаліст соціальної сфери наділений різноманітними посадовими обов'язками. Отже, соціальний працівник наділений безліччю обов'язками, які він повинен виконувати, адже, основу особистості працівника соціальної сфери складають її гуманістичні цінності.

ДИСКУСІЯ

Сфера роботи соціальних працівників постійно розширюється. У сучасному світі вона охоплює: будинки і мікрорайони; соціально-педагогічні служби закладів освіти; спеціалізовані установи; соціальні служби підприємств, організацій і установ, гуртожитків, громадських організацій, органів внутрішніх справ, військових частин, різні благодійні фонди організацій, банків, комерційних структур; служби муніципальних органів; служби дозвілля; валеологічні і медичні служби; приватну практику. Тож, щоб уникнути критики громадськості щодо недовіри до соціальної роботи, а соціальних працівників — за недостатній вплив на розв'язання соціальних проблем, потрібно розширювати знання та готувати «сильних» соціальних працівників. Ця діяльність є складною та благородною. Вона є одним із найважливіших чинників суспільного спокою та підвищення соціального благополуччя громадян. Тому, в умовах сьогодення працівники соціальної сфери відіграють важливу роль у вирішенні, які виникають в різних сферах життєдіяльності сучасного суспільства. Вони працюють, як з окремими особами, сім'ями, так і з групами та соціумом загалом. У рамках здійснення соціальної діяльності фахівці надають соціальні послуги, здійснюють соціальне обслуговування, соціальну реабілітацію, патронаж тощо. Професійна діяльність працівника соціальної сфери спрямована на розвиток потенціалу та можливостей кожного члена суспільства. Стосунки між індивідом і суспільством мають взаємодоповнювальне значення, тобто кожен індивід робить значний внесок у суспільство. Зараз система соціального захисту України постійно потребує до себе уваги з боку держави та суспільства. Зміни у нашій державі в останні роки, а особливо воєнний стан, призвели до сильного погіршення умов життя населення. Але, ефективна робота закладів соціального спрямування неможлива без висококваліфікованих працівників, які доско-

нало володіють усіма необхідними професійними навичками та вміннями.

ВИСНОВКИ

Отже, соціально-педагогічна підтримка є важливою складовою роботи багатьох закладів освіти та соціального спрямування. Їх мета - допомогти людям, які опинилися в складних життєвих обставинах, покращити їхнє життя та інтегруватися в суспільство. Важливо зазначити, що пере-

лік закладів соціального спрямування, де можна отримати соціально-педагогічну підтримку, може відрізнятись в залежності від регіону.

Таким чином, проблема вивчення питання соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування є актуальною. Подальшої розробки потребує питання вивчення покращення підтримки різних категорій населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Batareina, I.O. (2023). Zabezpechennia yakosti profesiinoi pidgotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv v umovakh voiennoho stanu [Ensuring the quality of professional training of future social teachers in the conditions of martial law]. *Humanitarni studii. Seriya «Pedahohika» - Humanities studies. «Pedagogy» series*, 16 (48). P. 23-27. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.3> [in Ukrainian].
2. Batareina, I., & Korobchenko, A. (2022). State policy of Ukraine in the field of education. *Cuestiones Políticas*, 40(73), 919-936. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.53>.
3. Bezpalko, O.V. (2009). Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari [Social pedagogy: schemes, tables, comments]. Kyiv : Center for Educational. Kyiv: Center of educational literature. [in Ukrainian].
4. Dubych, K.V. (2015). Suchasna systema nadannia sotsialnykh posluh Ukrainy [Modern system of providing social services of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok - Public administration: improvement and development*. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> [in Ukrainian].
5. Faichuk, O. L. (2012). Do pytannia profesiinoi pidgotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [To the issue of professional training of future social workers]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti - Origins of pedagogical skill*, 10, 299-302. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_65 [in Ukrainian].
6. Klymeniuk, N. (2017). Formuvannia inkluzyvnoi kompetentnosti v maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh profesiinoi pidgotovky [Formation of inclusive competence in future social workers in the conditions of professional training]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 72-86. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_1_9 [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, O.V. (2012). Praktychna pidgotovka sotsialnykh pratsivnykiv yak efektyvna umova formuvannia humannoho stavlennia do kliientiv [Practical training of social workers as an effective condition for the formation of a humane attitude towards clients]. *Aktualni problemy pidgotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery: tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Actual problems of training of specialists in the social sphere: theses of the reports of the International Scientific and Practical Conference*. Khmelnytskyi, (pp. 131-133). Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/335340137> [in Ukrainian].
8. Laktionova, H. (2008). Sotsialnyi suprovid / sotsialne suprovodzhennia. [Social support / social support]. In I.D. Zvierieva. *Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia* [Social pedagogy: a small encyclopedia]. Kyiv: Center for educational literature. Retrieved from <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/sotsped.pdf> [in Ukrainian].
9. Libanova, E., & Palii, O. (2004). Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst [Labor market and social protection]. Kyiv: Osnovy. Retrieved from http://library.wunu.edu.ua/libsearch/DocDescription?doc_id=106288 [in Ukrainian].
10. Matros, O.O. (2021). Systema sotsialnoho zakhystu v Ukraini [The system of social protection in Ukraine: education]. Uman: Visavy. Retrieved from <https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13916/1> [in Ukrainian].
11. Palahniuk, Yu.V. (2022). Sotsialna robota v umovakh suchasnykh vyklykiv: dosvid i perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiia [Social work in the conditions of modern challenges: experience and development prospects: a collective monograph]. Mykolaiv: Yemelyanova T. V. Retrieved from <https://sci.idubgd.edu.ua/bitstream/123456789/10049/1> [in Ukrainian].
12. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 2000 r. № 2017-IP [On state social standards and state social guarantees: The Law of Ukraine of October 5, 2000 No. 2017-IP] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> [in Ukrainian].
13. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III [On childhood protection: The Law of Ukraine dated 04.26.2001 No. 2402-III] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
14. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu invalidam z dytynstva ta ditiam z invalidnistiu: Zakon Ukrainy vid 1 sichnia 2001 r [On state social assistance to disabled children from childhood and children with disabilities: The Law of Ukraine dated January 1, 2001] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> [in Ukrainian].
15. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym simiam Zakon Ukrainy vid 6 lypnia 2000 r. [About state social assistance to low-income families: The Law of Ukraine dated July 6, 2000] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> [in Ukrainian].
16. Pro osnovni pryntsyipy sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi y inshykh hromadian litnoho viku: Zakon Ukrainy vid 16 hrudnia 1993 r. № 3721-XII [About the main principles of social protection of labor veterans and other elderly citizens: The Law of Ukraine dated December 16, 1993 No. 3721-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/3721-12> [in Ukrainian].

17. Semyhina, T.V. (2005). Vstup do sotsialnoi roboty : navchalnyi posibnyk [Introduction to social work: study guide] Kyiv : Akademivydav. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/401967.pdf [in Ukrainian].

18. Semyhina, T.(2020). Suchasna sotsialna robota [Modern social work], Kyiv: Academy of Labor, Social Relations and Tourism. Retrieved from https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/957106/mod_resource/content/1/Семігіна%20Сучасна%20соціальна%20робота%202020.pdf [in Ukrainian].

19. Skurativskiyi, V. A., & Paliy, O. M. (2002). Osnovy sotsialnoi polityky [Basics of social policy]. Kyiv: MAUP. Retrieved from https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/up_32.pdf [in Ukrainian].